

Kansalaisopistojen tehtäväkuvan muuttuminen tällä vuosisadalla

Auvo Karsikkaan lisensiaattitutkimus ”Valtiovallan ja kansanopistojen suhteet vuosina 1898-1979 ja kansanopistolaitoksen tehtäväkuvan muuttuminen vuosina 1946-1979” valmistui 1988 Tampereen yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnassa.

Julkaisemme yhteenvedonomaaisesti sisällön pääpiirteitä itse tutkimuksesta sekä virallisen tarkastajan, professori Aulis Alasen lausunnon tutkimuksesta.

Auvo Karsikkaan työn tutkimustehtävä oli kaksijakoinen: mitä tavoitteita valtiovallalla on ollut sen tukiessa ja säädellessä kansalaisopistolaitoksen toimintaa ja mitkä ovat olleet johtavien opistoihmisten valtiovaltaan kohdistamat odotukset.

Ikäänkuin johdannoksi tulkittavan ensimmäisen luvun jälkeen on toisessa ja kolmannessa luvussa selvitetty valtiovallan ja kansalaisopistolaitoksen suhdetta. Ne taas ovat olleet pohjana nimenomaan luvulle 4. Siinä on tutkittu opistojen tehtäväkuvaa ja sen muuttumista. Tietysti kummatkin tutkimustehtävän puolikkaat ovat mukana molemmissa osissa läpikäyväinä ”juonena”.

Valtion ja opistoliikkeen suhdetta on tutkittu valtion opistoille antaman taloudellisen tuen ja normatiivisen tehtävän kautta. Valtio ei systemaattisesti tukenut ensimmäisiä enempiä kuin toisiakaan autonomian ajan opistoja rahallisesti.

Itsenäisen Suomen laatima ensimmäinen opistolainsäädäntö edellyttää opistoilta nuoren valtion eheyttämistä työläisten sivistystasoa kohottamalla ja sopeuttamalla heitä luo-

tuun valtiojärjestelmään. Samalla valtio tuki selkeästi opistoja. Opistoliikkeen edustajat olivat itse luomassa sekä normatiivista tehtävää että pistojen talouden turvaavaa valtion-apujärjestelmää.

Sodan jälkeen poikkeuksellisissa oloissa asetettu ”uuden vasemmiston” sävyttämä työväenopistokomitea halusi työväenopistoista yhteiskunnallisen kasvatuksen instrumenttia, jolla nostettaisiin työväestön yhteiskunnallista tietämystä ja sitä kautta poliittista valtaa. Komitean työ oli pieni osa sodan jälkeistä taistelua siitä, mihin suuntaan Suomen poliittinen linja ja yhteiskunnallinen järjestelmä kehittyisivät.

Vuosien 1962-1963 opistolainsäädäntö väljensi opistojen normatiivista tehtävää. Opistojen tehtäviksi annettiin moniarvoisen yhteiskunta- ja kulttuuripolitiikan tukeminen.

Viime vuosikymmeninä valtion valvonta on lisääntynyt, vaikka valtiolla on nykyään kansalaisten mielipiteiden muokkaamiseen monin verroin opistolaitosta tehokkaammat välineet, mm. radio ja televisio.

Lausunto

Suomalaista kansanopistoa on valtakunnallisena organisaatiokokonaisuutena tutkittu vähän. Auvo Karsikkaan teema, opistolaitoksen normatiivisen tehtävän muotoutuminen valtion säätelyn ja opistokäytännön omien aktiivisten kehittäjien yhdysvaikutuksena, on sekä ajankohtainen että perspektiiviä avaava tutkimustehtävä. Karsikkaan työstä ilmenevä hyvä perehtyneisyys kohdealueeseen perustuu sekä omakohtaiseen osallistumiseen että opistolaitoksen koko historiaa ja nykyisyyttä valaisevan kirjallisuuden tuntemukseen. Kun tekijällä lisäksi on luontainen taipumus asettaa vakiintuneita käsitteitä kyseenalaiseksi, on pitkän työskentelyn tuloksena syntynyt raportti, joka merkittävällä tavalla rakentaa kokonaiskuvaa kansalaisopistojen yhteiskunnallisen tehtävän muuttumisesta.

Vastapainoksi on heti alkuun paikallaan kirjata joitakin tutkimuksen yleisiä rajoituksia.

— Tekijän vahvat ennakkokäsitykset ja näkemykset ovat johtaneet siihen, että yleis-tävät päätelmät eivät kaikin kohdin tule riittävästi perustelluiksi.

— Tilastoaineiston käyttelyssä on kahdenlaisia puutteita. Ensinnäkin on nähty runsaasti vaivaa sellaisten tilastotietojen hankkimisessa, joiden käsittely ei oikein osu asetettujen ongelmien ytimeen. Toiseksi havaituista määrällisistä muutoksista tehdään monesti liian suoraviivaisia, toisinaan jo perusteiltaan kyseenalaisia tulkintoja ja päätelmiä. Tilastoaineiston teknisessäkin käsittelyssä on huomauttamisen varaa.

— Raportissa käsitellään paikoin perusteellisestikin kysymyksiä, jotka eivät kiinteästi liity kokonaisuuteen.

— Edellä mainitut puutteet heijastuvat myös esitystavassa, joka noudattelee niin ajallisesti kuin teemallisestikin hyppelävää, väljää assosiointia. Tärkeitäkin huomioita saattaa tällä tavoin tulla esiin toisessa asiayhteydessä kuin a.o. kysymyksiä varsinaisesti käsitellään. Myös lähdeviitteiden esittäminen rönsyilee.

Tutkimuksessa on kaksi pääosaa. Opistolaitoksen ja sen tehtävien kehittämistä tarkastellaan kirjallisuuden ja dokumenttien varassa vuodesta 1898 eli ensimmäisen opiston perustamisesta lähtien pitäen silmällä

valtion säätelyn osuutta tehtävien muotoutumisessa. Toisessa osassa analysoidaan opintoainejakautumien perustalla tosiasiallisen tehtäväkuvan muuttumista toisen maailmansodan jälkeen. Tämä kaksijakoisuus on perusteltua, kuten raportin I luvussa osoitetaan. Johdantoluvun alussa esitetty tehtävänmäärittely on täsmentymättömämpi kuin itse tutkimusta ohjaava kysymyksenasettelu. Johdantoluku olisi parantunut tiivistämisestä; esimerkiksi peruskäsitteiden määrittelyssä olisi mielestäni ollut parempi tyytyä esittelemään, missä merkityksessä käsitteitä käytetään omassa työssä.

Metodologisesti tutkimuksessa on yhdistetty historiallinen ja yhteiskunnallinen tarkastelutapa. Ratkaisuun on hyvät perusteet, mutta on ymmärrettävää, että sen toteuttaminen ei ole pulmattomasti onnistunut: yhdistäjä tulee ottaneeksi ikään kuin vierailijan vapauksia kummassakin suunnassa. Varsinkin yhteiskunnallisen muutostaustan tarkkailu ei täytä kiitettävästi enempää historia-tieteen kuin sosiologiankaan vaatimuksia.

Kansalaisopistolaitoksen historiallisen kehittymisen hahmotelussa (luku 2) tulevat joka tapauksessa esille sekä yhteiskunnallistaloudelliset että aatehistorialliset yhteydet. Kovin perusteellista paneutumista taustoihin ei tässä yhteydessä ole kohtuullista vaatia. Lisätutkimusta kaipaa esimerkiksi kysymys fennomanian ja liberalismiin suhteesta työväenopistoon; epäilen Karsikkaan argumentoinnin pitävyyttä. Karsikkaan halu arvioida uudelleen Z. Castrenin sivistysnäkemystä on johtanut selvästi yksipuolisiinkin kärjistyksiin — ”Suomen asukkaat oli kansalais-tettava ... uuteen valkoiseen tasavaltaan” — mutta väitteille C:n tietynlaisesta eliittisyydestä on kyllä perusteita.

Vuosien 1926 ja 1938 lainsäädäntöprosessiin olisi ollut — mm. valtiopäiväasikirjojen avulla — aihetta paneutua perusteellisemminkin.

Vuoden 1948 työväenopistokomitean työ, sen taustat ja mietinnön kohtalo, käydään läpi sitäkin tarkemmin. Näin tulee osoitetuksi sekä mietinnön luonne poliittisen murrosvaiheen tuotteena että sen vedenjakaja-asema opistolaitoksen käännekohtas-sa. Näkemys yhteiskunnallisesta kasvatuksesta opistojen ensisijaisena tehtävänä ja opistojen työväenhenkisyysdestä testattua sodanjälkeisessä yhteiskunnassa auttamatta vanhentuneeksi ja epärealistiseksi. En ole aivan samaa mieltä Karsikkaan kaikista tulkin-

noista, en varsinkaan puoluepoliittisista kyt-kennöistä, mutta olennaiset tekijät hän on taiten seulonut sekä mietinnössä että sen synnyttämästä keskustelusta.

Selvitellessään 1960-luvun alun lainuudis-tusta Karsikas on ehkä turhaankin persoo-nallistavasti kuvannut joidenkin vaikuttajien osuutta lain aikaansaamiseen ja muutoutu-miseen, mutta kylläkin tämä kuvaus "miten lainuudistus runnattiin läpi" kirjaan viemisen arvoista tietoa sisältää. Valtion toimet vuoden 1962 lain jälkeen on tässä yhteydessä kui-tattu lyhyesti: kansalaisopistotoimikunnan mietinnön (1971) arviointi on poleemisuu-teensa nähden ylimalkainen.

Kolmannen luvun loppujaksoissa keskity-tään opistoliiikkeen painostustoiminnan ja valtion kontrollin erittelyyn. Nämä pitkälti kvantitatiivista todistelua tavoittelevat osa-analyysit eivät oikein nivoudu yhteyteensä ja tekijä ilmeisesti lioittelee niiden merkitystä työnsä kokonaisuudelle. Vapaata sivistystyö-tä edustavien poliittikkojen toiminnasta edus-kunnassa ja hallituksessa kertyy sinänsä kiin-toisaakin aineista, mutta epäselväksi jää, mi-ten päin havaintojen tulisi valaista kysymystä opistolaitoksen ja valtiovallan suhteista. KTOL:n vaikutusyritysten erillinen kirjaami-nen on hiukan luettelomainen ekskursio. Tämä aineisto, samoin kuin katsaus Opisto-lehden kirjoitteluun olisi ehkä voitu antoi-sammin käyttää osana kunkin muutosvai-heen kokonaistarkastelua.

Yleistävä väite valtion kontrollin tiukenta-misesta tulee heikosti perustelluksi, kun pää-argumentaationa on kouluhallituksen kirjel-mien ja virkakunnan määrällinen kasvu. Kontrollin muutosten arvioiminen olisi edel-lyttänyt systemaattista kirjelmien sisällön ja intentioiden analyysia. Tekijä ei suhteuta hal-lintotoimien kasvua opistolaitoksen ja sen toimintojen kasvuun eikä paneudu riittävästi siihen, mitä tarkoituksia ja seurauksia oli hal-lintotehtävien siirtämisellä lääninhallituksiin.

Tutkimuksen toisena päätehtävänä on osoittaa opintoainerakenteissa tapahtuneiden muutosten perustalla, miten opistojen tosiasiallisesti toteuttama tehtäväkuva on muuttunut suhteessa normatiiviseen tehtä-vänmäärittelyyn. Varsinainen analyysi rajoit-tuu saatavilla olleen aineiston ehdoin vuosin 1946-79 — jo tämänkin aineiston keräämi-nen ja käsittely on vaatinut mittavan työmää-rään. Tärkeimpänä tuloksena Karsikas saat-taa todentaa, että huomattavat muutokset opintoainerakenteessa ja siten tehtäväkuvasa tapahtuivat vuoden 1962 lainuudistuksen

jälkeen ja merkittävässä määrin sen välittö-mänä välillisenä seurauksena. Päätulosten luotettavuuteen minulla ei ole merkittävää huomauttamista. Yksityiskohtiin mentäessä on mm. tilastointitavassa ja tilastojen käytös-sä monenkinlaista moitteen sijaa. Ainerakenteen muutosten seuraamisessa, minkä lähtökohdaksi olisi pitänyt ottaa vasta vuosi 1950, on "kasvuprosenttien" laskeminen ol-lut pikemmin haitaksi kuin hyödyksi. Sel-keämpi kuva muodostuu, kun verrataan sel-laisinaan aineluokittaisia jakaumia kunkin vuosikymmenen vaihteessa. Suurten aine-luokkien prosenttiset suhteet osoittavat var-sin karkeasti tehtäväkuvan muuttumista. Vä-hintäänkin luotettavuuden arvioinnissa olisi tullut kiinnittää huomiota niihin sisällöllisiin muutoksiin, joita tapahtuu aineluokkien si-sällä (esimerkiksi ns. yhteiskunnallisissa ai-neissa). On myös huomattava, että esimer-kiksi vieraitten kielten opetus- ja opiskelija-määrä on absoluuttisesti kasvanut, vaikka joidenkin muiden aineiden opetuksessa sa-manaikaisesti tapahtunut kasvu pienentää prosenttiosuutta.

Karsikkaan käsite perusaineet, joka poh-jautuu opistojen alkuvaiheiden tehtävän-määrittelyyn, on altis subjektiivisille tulkin-noille. Vielä subjektiivisempi on tekijän kehiti-tämä opintoaineiden ihannejakauma. Sinän-sä idea — ainerakenteen tietyntasasuhtei-suuden asettaminen ideaaliksi — on järkevää ja työhypoteesin tapaisena arviointivälineenä malli näyttää käyttökelpoiselta.

Tehtäväkuvan muuttuminen on asianmu-kaisesti pyritty kytkemään yhteiskunnan kaupungistumiseen, opistojen leviämiseen maaseudulle ja muuhun kokonaismuutok-seen — käsittelytapa on tosin aika tavalla suurpiirteinen.

Karsikkaan käytössä on ollut Kosti Huuh-kan tekemä, toistaiseksi julkaisemattoman kansalaisopistolaitoksen historian käsikirjoi-tus (osia). Hänen oma työnsä itsenäisyyttä tai tekstinsä omaperäisyyttä ei kuitenkaan ole mitään syytä epäillä.

Raportin päätösluku on suurelta osin ai-kaisemmissa luvuissa esitetyn tiivistelmää. Kokoavat päätelmät ovat yllättävän pyöreitä ja ikäänkuin alistuneita, minkä syyksi voisi arvailla opistotoiminnan ja valtion säätelyn viimeaikaista kehitystä — kehitys näyttää ni-mittäin vievän etäälle Karsikkaan esittämistä ideaalimalleista.

Tutkimuksen esitystapaa ja raportin asua olisi pienelläkin viimeistelyllä voitu huomattavasti kohentaa, mutta sille on tekijän terveydentilan heikkeneminen asettanut esteensä.

Kaiken kaikkiaan Karsikas on tehnyt merkittävän pioneerityön kansalaisopistojen tehtävien historiallisen kehityksen tutkimuksessa ja tuottanut samalla mm. valtion säätelyä tietoa, joka tarkentaa suomalaisen aikuiskasvatuksen muutostaustaa laajemminkin.

Tampereella 24.11.1989

AULIS ALANEN
